

TÜRK EDEBİYATINDA LEYLÂ VE MECNÛN YAZAN ŞAİRLER

AGÂH SIRRI LEVEND

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn kıssası, ilk önce Gülşehrî ile 'Âşık Paşa'nın eserlerinde "temsili hikâye" olarak görülür. Gülşehrî, H. 713 = M. 1313 de yazdığı *Mantıku't-tayr*'da, 'Âşık Paşa ise, H. 730 = M.1329 da tamamladığı *Ġarib-nâme*'de, sonu Allah'a varan gerçek aşkı anlatmak için, Mecnûn'un efsaneleşmiş aşkını örnek olarak ahrlar. Gülşehrî 79, 'Âşık Paşa da 30 beyit içinde, Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin birer sahnesini naklederler.

Leylâ ve Mecnûn kıssasını "temsili hikâye" olarak eserlerine alan başka şairler de vardır (meselâ bk. Şemse'd-dîn-i Sivasî, *İbret-nümâ* ve *Mir'âtül'l-ahlâk*; Nâli, *Tuhfe-i dilkeş*, basma nüsha s. 42; Şeyh Ġalib, *Divân*, Bulak basması, s. 113). Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin yalnız bir sahnesini tasvir eden bu eserler bahsimizin dışında kalır. Fakat Gülşehrî ile 'Âşık Paşa'yı, ilk defa konuya dokunan iki şair olarak tanımak gerekir.

Leylâ ve Mecnûn kıssasını bütün ayrıntılarıyla plânlı büyük hikâye olarak nazmeden şairlerden, eserleri elimizde bulunanlarla eski kaynaklarda "Leylâ ve Mecnûn" sahibi olarak gösterilmiş olanlar tarih sırasıyla şunlardır: ...

ŞÂHİDİ, Edirneli, Şehzade Cem'in defterdarı (Ö.H. 901=M.1495 den sonra)—Eserin yazıldığı tarih : H. 883=M. 1478 (Kâtib Çl. H. 881=M. 1476, Blochet H. 871=1466 olarak gösterirlerse de yanlıştır).

Eserin bulunduğu yer : Paris, Bibliothèque Nationale, No. 333, Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs* c. I, s. 141; fotokopisi bende. Eski kaynaklar arasında eserden bahseden yalnız *Keşfü'z-zunûn* (c. 11, s. 1571) ile *Oşmânî Mü'ellifleri*'dir (c. 11, 162).

Şair eserinin adıyla yazdığı tarihi şu beyitlerle veriyor :

Bunuñ kim ışıkla oldu niżâmı
Dinildi Gül-şen-i 'uşşâk nâmı

Hevâ bu gül-şeni k'itdi mu'aţtar
 Göründi hatmi târihine mazhar
 Eğer bu ad virmezse teselli
 Lağabdur diyeler *Mecnûn ü Leylî*
 Tıttup yüz Konya şehrinde tamâma
 Bu zîverle beyâza geldi nâme

Eser 171 varaktır; beyit sayısı 6446 dır ki, tanıdığımız Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin en uzununu demektir.

AHMED PAŞA (Ö. H. 901=M. 1495)—Eser meydanda yoktur. Sehî (*Tezkire* s. 22) : “Ve Meşnevî tarzında daği Leylâ Mecnûn nazmına çok gûşiş idüp nazmı dürr-i meknûn-mişâl idi; lâkin nâpeydâ vü nâyâbdür” der. Bihiştî, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin sonunda, Ahmed Paşa'nın eserinden bahsediyor. Bihiştî'ye göre Fatih, Ahmed Paşa'ya bu eseri tercüme etmesini emretmiş; Paşa emre uyarak esere başlamak istemiş, fakar bir harf bile yazamadan kalemi elinden bırakmış :

Mağdûrını kıldı gerçi ki şarf
 Feyz olmadı aña lîk bir harf
 .....
 Sözlerini tercemeye nâçâr
 'Aciz olup itdi 'aczin ızhâr
 Şermende olacağını bildi
 Biñ 'özrile hâmesini sildi

NEVĀ'Ī, MĪR 'ALĪ ŞĪR (D. H. 17 ramazan 844=M. 9 şubat 1441-
 Ö. H. 22 cümade'l-ulâ 907=M. 3 ocak 1501)—Eserin yazıldığı tarih kesin olarak bilinmemekle beraber, H. 889=M. 1484 olduğu sanılmaktadır. Eser, gerek *Külliyât*'ı ile *Hamse* nüshaları içinde, gerek ayrı olarak bellibaşlı kitaplarda bulunur.

Nevâ'î, kendinden önce Leylâ ve Mecnûn yazan şairler arasında Nizâmî ile Hüsrev'den başka Süheylî'nin de adını veriyor ki, bu nokta çok önemlidir.

Efsâneleri cihânda nâmî
 Nazmeylep Hüsrev ü Nizâmî
 Kim 'ışk sözün rivâyet eylep
 Hem bu ikidin hikâyet eylep
 Andak ki bolup dimekke meyli
 Nazm evcining ahteri Süheylî

Nevâ'î, Süheylî'den *Mecâlisü'n-nefâ'is*'inde (III. meclis. Emîr Şeyhim Süheylî) bahseder ve onun *Leylî vü Mecnûn* mesnevisinden bir beyit de örnek verir. Nevâ'î'nin Süheylî'nin eserinden faydalandığına şüphe olmamakla beraber, eser meydanda olmadığı için, ne derece faydalandığını kestirmek mümkün değildir.

BİHİŞTÎ Ahmed Sinân, Karıştıranlı Süleyman Beyoğlu, II. Bayezid'in sancak beylerinden —Eserin yazıldığı tarih: Eserde Câmî'nin 889 da yazdığı *Leylî vü Mecnûn*'dan bahsedildiğine göre bu tarihten sonra, fakat II. Bayezid tarafından affedilmeden önce; Eserin bulunduğu yer : Ist. Üniver Ktp., Ty., No. 5591; istinsah edilmiş bir nüshası bende. Sehî (*Tezkire* s. 94) “*Hamse-i Nizâmî*'yi bit'-tamâm Türkiye terceme itmişdür” der. Latîfî (*Tezkire* s. 104), *Hamse*'si olduğunu, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi bulunduğunu söyler.

Şair *Hamse* sahibi olduğunu şu beyitle bildiriyor :

Yazdum hele ben cevâb-ı *Hamse*
Dimedi daği bu dilde kimse

Şeh-nâme yazmak istediğini de şu beyitle söylüyor :

Firdevsiye daği urayın el
Şeh-nâme' sin ideyin mu'aşşal

HAMDU'LLAH HAMDÎ, Ak Şemse'd-dînoğlu (D. H. 853=M. 1449 Ö. H. 909=M. 1503; Latîfî, Riyâzî ve Mecdî'ye göre Ö. H. 914=M. 1508) —Eserin yazıldığı tarih : H. 905=M. 1599; bulunduğu yer : Ist. Üniver. Ktp., Ty., No. 800; Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1164-1165 (1164 numaralı nüsha eksiktir).

Şair eserini bitirdiği tarihi, sonunda şu beyitle veriyor :

Çokuz yüzbeşde bu nazm-ı cevâhir
Bihamdi'llah Hamdî oldı âhır

AHMED RİZVÂN, II. Bayezad'ın sancak beylerinden —Eserin yazıldığı tarih : H. 906=M. 1500 den önce. Eserin tek sandığım nüshası bende. Sehî (*Tezkire* s. 36) Nizâmî'nin *Hamse*'sini türkçeye çevirdiğini söyler.

Şair ve eserleri için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk dili* dergisi, aralık 1951, sayı 3, “Ahmed Rızvân'ın İskender-nâmesi” ve nisan 1952, sayı 7, “Ahmed Rızvân'ın Leylâ ve Mecnûn'u”.

HAYÂTÎ, Fatih ve II. Bayezid devri şairlerinden—Eser meydanda yoktur. Şairin *Maḥzenü'l-esrâr*, *Heft-peyker*, *İskender-nâme*, *Ḥusrev ü Şirîn*, mesnevilerinden toplanmış *Külliyat*'ı bende. Penc Genc sahibi olduğunu söylediğine ve Nizâmî'yi takibettiğine göre, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi de olması gerekir (bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk dili* dergisi, ocak 1952, sayı 4, "Hayâtî'nin İskender-nâmesi" ve nisan 1952, sayı 7, "Ahmed Rıdvân'ın Leylâ ve Mecnûn'u").

NECÂTÎ, İsâ, Edirneli (Ö. H. 914=M. 1508)—Eser meydanda yoktur. 'Aşık Çl. (*Tezkire*): "Mesnevîde tab'ın Leylâ vü Mecnûn ile imtiḥân eyler..... Leylâ vü Mecnûn'dan eser yokdur. Ancak Divânında yazılı birkaç beyit bulunur" der. Kâtib Çl. (*Keşfü'z-zunûn*, c. 11, s. 1571 şairi Leylâ ve Mecnûn yazarlar arasında gösterir.

ÇÂKERÎ SİNÂN, II. Bayezid zamanı şairlerinden —Eser meydanda yoktur. Sehi'ye göre (*Tezkire* s. 35), Leylâ ve Mecnûn hikâyesini nazmetmiştir. Laṭîfî'ye göre (*Tezkire* s. 115): "Şeh-nâme ve Ḥamse tettebbu' ider şâhib-i kitâb ü divân idi".

KAĞİMÎ, XVI. yüzyıl şairlerinden —Şair eserini Sultan Selim'e sunduğunu yazıyorsa da hangi Selim olduğunu kaydetmiyor. Ancak eserini tamamladıktan sonra Küre şehrinde Şeyh Musliha'd-din'e gösterdiğini ve onun takdirini kazandığını yazıyor. Bu Şeyh II. Bayezid devri bilginlerinden Kastamonu vilâyetinde Bakır Küreli Şeyh Muslihad'-din-i Tavil (bk. Mecdî *Şakâyk tercemesi* s. 336) olmalıdır. Bu halde eser I. Selim'e sunulmuş demektir. Müellif ve eser için bk. Agâh Sırrı Levend *Türk dili* dergisi, haziran 1952, sayı 9 "Kađimî'nin Leylâ ve Mecnûn'u" -Eserin bulunduğu yer: Ankara, D.T-C. Fakültesi Ktp.. İstinsah edilmiş bir nüshası bende.

Bu eseri Şâhidî'nin eseriyle karşılaştırdığım zaman gördüm ki eser, Şâhidî'nin eserinin tam bir kopyasıdır. Kađimî, Şâhidî'nin eserinden birçok yerleri çıkarmış, bazı beyitleri değiştirmiş, böylece eseri kendine maletmiştir.

CELİLÎ, Ḥamidizâde, Bursalı (Ö. H. 977=M. 1569 dan sonra)—Eserin yazıldığı tarih: H. 919=M. 1513; bulunduğu yer: Paris, Bibliothèque Nationale, an. fon, No. 364, *Külliyât*'ı içinde, Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs* c. 1, s. 155; fotokopisi bende. Sehi (*Tezkire* s. 114) "Ḥamse-i Nizâmî'yi terceme idüp bi't-tamâm türkçeye döndürdi" der. Laṭîfî de (*Tezkire* s. 120): "Zebân-ı Türkîde cevâb-ı Penc Genc"i ol-

duğunu söyler (Sehî ve Laţîfî bu Celîlî'yi yanlış olarak İznikli gösterirler). 'Ahdî, *Hamse*'si olduğunu ve *Leylâ Mecnûn*'u bulunduğunu kaydeder : "Sâbıkâ zebân-ı Türkîde *Hamse* demişdür,, der.

Celîlî *Hamse* meydana getirmek istediğini şu beyitlerle anlatıyor :

Ben kim iki nâme eyledüm nazm
Dür-dâne-i hâme eyledüm nazm
Olmuşidi dâstân-ı evvel
Şîrîn *Husrev* diyü müseccel
Ger dâm-ı ğam itmez ise pâ-best
Üç gence daħi sunam kef ü dest
Tâ ola tamâm "Penc Genc"üm
Dür-bâr ola kilik-i genc-sencüm

Şair eserinin tarihini, beyit sayısını ve yazıldığı yeri de şu beyitlerle bildiriyor :

Târîh-i 'Arabda iy nigû-fâl
Olmuşdı toquzyüz ontoquz sâl
Bu'dı bu şahîfe-i ğam encâm
Zi'l-ħicce evâhırında itmâm
Ebyâtı şumârı iy güher-senc
Oldı ikibiñ şad ü çihil penc
Bu nâme ki müşk-fâm oldı
Çün Edrine'de tamâm oldı

SEVDÂ'Î, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eserin yazıldığı tarih : H. 920=M. 1514; Bulunduğu yer : Cambridge Üniversitesi ktp; fotokopisi bende. Eserden ilk defa bahseden Gibb'dir (*A. History of Ottoman Poetry* c. II. s. 173 not).

Şair adıyla eserini yazdığı tarihi şöyle veriyor :

Her ğande ola bu kışsa bünyâd
Sevdâ'î fakîri ideler şâd
Toquzyüz yiğirmide bu nâme
Ħatmoldı irişdi ihtitâma

ĦAYÂLÎ, 'Abdü'l-Vahhâb, Şeyhü'l-İslâm 'Abdü'l-Kerîmoğlu (Ö. H. 929=M. 1522) —Eser meydanda yoktur. Sehî (*Tezkire* s. 32), Riyâzî (*Tezkire*), Kâtib Çl. (*Keşfü'z-żunûn* c. II. s. 1571) ve 'Oşmânî Mü'ellifleri (c. I, s. 357), şairin *Leylâ vü Mecnûn*'u olduğunu kaydeder.

HAĞİRİ. Tebrizli (XVI. yüzyıl şairlerinden) —Eserin yazıldığı tarih : H. 931=M. 1542; bulunduğu yer : British Museum, No. Add. 7936/IV, varak 117-167, Rieu, *Catalogue of the Turkish Manuscripts*, s. 258; eserin fotostadı bende.

Rieu, eserin müellifi bilinmiyen bir Âzerî şairine ait olduğunu söylüyorsa da, eser Tebrizli HağİRİ'nindir. Şair adını iki yerde veriyor :

Ey HağİRİ o lebi ŞİRİN için
Küh-ken bol nâle vü feryâd kıl

*

Bilmezem senden kime dâd ideyem
Ey HaĖİRİNÜŦ günin zâr iden 'ışk

Şair eserin yazıldığı tarihle beyit sayısını da şu beyitlerle veriyor :

TâriĖ ol dem zî idi lâm-ı elif
Sâ'ati sa'd idi eyyâmı şerîf

*

İki ming yüzelli beyt oldu hemân
İki 'âşık hâlini itdüm beyân

FUZÛLİ, MeĖmed (Ö. H. 963=M. 1555)—Eserin yazıldığı tarih: H. 942=M. 1535; bulunduğu yer : yazma ve basma birçok nüshaları vardır. Riyâzî'ye göre, *Ėamse* sahibidir.

Şair, eserini yazdığı tarihi şu beyitle veriyor :

Ol dem ki bu nüşâ oldu merķūm
Leylî Mecnūn adına mersūm
İzhâra gelüp rumūz-ı vaĖdet
VaĖdetde tamâm olup Ėikâyet
TâriĖine düşdiler muvâfık
Bir olmağıla ol iki 'âşık

ĖAMDİ, Lârendeli, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eserin yazıldığı tarih : 950; bulunduğu yer : Fatih ktp. No. 3740, *Ėayret-nâme* adını taşıyan bu eserden ilk defa bahseden Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'dır (bk. Ali Nihat, *İslâm edebiyatında Leylâ ve Mecnūn meşnevîsi*, Doktora tezi, Türkiyat Enstitüsü).

Şair eserini yazdığı tarihi "Ėâtîme" de şu beyitle bildiriyor :

İşidenler dilerse kim bu nâme
Bile ne 'aşrda irdi tamâma

Nebînüñ hicretinden tuta sâli
 Ki tâ ma'ûm idinse bu maqâli
 Çeke ebced hurûfını şumâra
 Cemel üslûbı üzre âşikâre
 Pes añlaya k'olur târih-i mevzûn
 Tahayyür-nâme-i Leylî vü Mecnûn

‘ÂRİF FETHÛ’LLAH (Ö. H. 969=M. 1561)—Eser meydanda yoktur. ‘Ahdî (*Tezkire*) “Şeyh Nizâmî’ye pey-rev” olduğunu ve *Hamse*’si bulunduğunu kaydettiğine göre, eğer *Hamse*’si varsa *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi de olması gerekir.

ŞÂLİH, CELÂLZÂDE (Ö. H. 973=M. 1565)—Eserin yazıldığı tarih: 962 : bulunduğu yer : Nuruosmaniye ktp. No. 3846 (bu nüshayı bana habervermek lûtfunda bulunan Prof. Ahmed Ateş’dir). Bir nüshası bende. ‘Aşık Çl. (*Tezkire*) Riyâzî (*Tezkire*), Kâtib Çl. (*Keşfü’z-zunûn* c. II. s. 1571), Nev’îzâde (*Şakâyyık Zeyli* s. 1, c. 41), ‘Osmânî Mü’ellifleri (c. 11, s. 297) eserden bahsederler.

Şair eserini yazdığı tarihi şu beyitlerle veriyor :

Dürr-i menşûrı bu kışşa bahırınıñ
 Kırkiki günde olundı nazm hep
 Saña târihin virür bunuñ haber
 ‘Ayn-ı nazm ü fâ-i sîn ü lâm-ı leb

Şair *Hamse* meydana getirmek istediğini de şöyle anlatıyor :

Sen de bir *Hamse* eyleseñ peydâ
 Türkî dilde okısa her şeydâ

.....

Nazm idem beş hikâyeti yek-ser
 Kala bir güne bu da benden eğer

HALİFE, Diyarbakırlı (Ö. H. 980=M. 1572)—Eserin tek olduğunu sandığım nüshası bende; ‘Ahdî (*Tezkire*) : “Huşûşâ tarîk-ı meşnevîde tarîk-ı Gence’ye sâlik geçinüp mişâl-i hamse Penc Genc’e mâlik olmuş.....” der. Kâtib Çl. (*Keşfü’z-zunûn* c. 11, s. 1571), şairi “Leylâ ve Mecnûn,, yazarlar arasında kaydeder.

halife, kendinden önce Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan şairler arasında, Türk şairi olarak Nevâ’î ile Fuzûlî’nin adını kaydeder.

Şair ve eseri için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk dili* dergisi “Halife’nin Leylâ ve Mecnûn’u” mayıs 1952, sayı 8.

HALİLİ (Şarı Halil), Bursalı, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eser meydanda yoktur. ‘Osmānlı Mü’ellifleri’nde (c. II, s. 162) şairin *Leylā vü Mecnūn*’undan bahsedilir.

Ali Asgar Hikmet, *Romeo ve Jülyet, Tahkik-i edebî ve mukayese ba Leylī vü Mecnūn* adlı eserinde Bursalı Halilî’yi Lāmi’î’nin oğlu olarak gösterir ki yanlışır. Bu yanlışlık, Halilî’in Lāmi’î Çl.’nin oğlu ile ilgisi olduğuna dair eski kaynaklarda görülen kayıttan ileri gelmiş olsa gerektir.

SİNÂN ÇL., Kireçcizade’nin oğlu, şair Ğubārî’nin büyük kardeşi, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eser meydanda yoktur. ‘Āşık Çl. (*Tezkire*, Ğubārî maddesi), şairin ikibin beyit *Mecnūn ü Leylī*’si olduğunu söyler.

MAHVĪ, İdrīs, Akıncı Beylerinden Turhan Beyoğlu Ömer Bey’in oğlu, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eser meydanda yoktur. *Sehī* (*Tezkire* s. 37): “Mevlānā ‘Abdu’r-Rahman Hātifi nazmitdüği *Husrev ü Şirin*’i ve *Leylā vü Mecnūn*’ı Türkiye döndürüp gāyet iyi terceme ve nihāyet-i mertebede tahsīn itmişdür” der; *Keşfü’z-zunūn Zeyli*’nde de (c. II, s. 417), şair Leylā ve Mecnūn yazarlar arasında gösterilir.

MUHYĪ ÇL., Niğdeli, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eser meydanda yoktur. ‘Ahdī (*Tezkire*), şairin *Leylā vü Mecnūn* mesnevisi olduğunu kaydediycr.

ZAMİRĪ, XVI. yüzyıl şairlerinden —Eser meydanda yoktur. ‘Ahdī (*Tezkire*) “Huşūşā vādī-i meşnevīde bir kitāb-ı selīs ve hutāb-ı nefīs ki sergüzešt-i *Leylā vü Mecnūn* diyü mānend-i dürr-i meknūn şöyle taḥ-rir kılmışdur ki...” der ve eserden yedi beyit örnek verir.

‘AṬĀYĪ (Kul ‘Atā), Āzeri, XVI. yüzyıl sonlarında yetişmiş olsa gerek —Eserin bulunduğu yer : Ankara D. T. C. Fakültesi ktp.; fotokopisi bende (Bu eserden ilk defa bahseden Orhan Şaik Gökyay’dır; bk. Orhan Şaik, *Ülkü* dergisi, 1937, seri 1, sayı 53).

FĀ’İZĪ, Kāfzāde (D. 998=M. 1589-Ö. H. 1031=M. 1621; *Sicil* [c. III, s. 307] doğum tarihini H. 980=M. 1572 olarak gösterir). Eserin bulunduğu yer : bazı kitaphklarda nüshaları vardır; Nev’izāde ‘Aṭāyī-nin el yazısıyle yazılmış bir nüshası bende. Sālim (*Tezkire* s. 714) Fā’izī-nin yarım kalan eserini şair Seyyid Vehbī’nin tamamladığını yazar ve dokuz beyit örnek verir.

RIF‘ATĪ ‘Abdü’l-Ḥay Çl. (Ö. H. 1080=M. 1669) —Eser meydanda yoktur. Rızā (*Tezkire* s. 40) ile ‘Osmānlı Mü’ellifleri’nde (c. II, s. 185) eserden bahsedilir.

‘ÖRFİ, Maḥmūd Ağa (Ö. H. 1186=M. 1772 den sonra) —Eserin bir nüshası bende. ‘Örfî Maḥmūd Ağa’nın divanını vaktiyle ele geçirmiş olan Ali Kemal, bu münasebetle yazdığı bir yazıda (*Peyam-ı Sabah* gazetesi, 1 kasım 1336), şairin eserleri arasında bir de *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi bulunduğunu, divanındaki bir takriz yazısından naklederek ilk defa bu eserden bahsetmiştir. Şair ve eseri için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dili* dergisi “‘Örfî Maḥmūd Ağa’nın Leylâ ve Mecnûn’u”, eylül 1952, sayı 12.

NĀKĀM, Âzerî (1829-1905)—Rasulzade Mehmed Emin, *Azerbaycan şairi Nizami* adlı eserinde, Türkçe *Leylâ vü Mecnûn* yazan şairlerin adlarını verirken bunu da kaydeder (s. 356).

Eski tezkirelerde hamse sahibi olarak kaydedilen başka şairler varsa da, Nizâmî’yi takibettikleri açıklanmadığına göre, *Hamse*’lerindeki mesneviler arasında “Leylâ ve Mecnûn” olup olmadığı kesin olarak söylenemez.